

IFJ. FEKETE KÁROLY

Tudománnyal és a hit pajzsával

Szerző: Ifj. Fekete Károly
ISBN 978-973-7971-33-3
Kiadó: Erdélyi Református Egyházkerület
Kolozsvár, 2008 – dr. Papp Géza előszavával
(175 oldal)

Makkai Sándor azok közé az íróink közé tartozik, akinek művéhez újra meg újra visszatérünk. Hol egy-egy Ady-évfordulón idézzük a *Magyar fa sorsát*, hol a *Magunk revíziója* kérdésfelvetéseinek mai időszerűségét fejegetjük, hol *Nem lehetjével* szállunk vitába, közben pedig újabb nemzedékek kezébe is visszakérülnek regényei: az *Ördögszekér*, a *Magyarok csillaga*, a *Holttenger*.

Fekete Károly professzor is másodszor tér vissza a Makkai-témához. Nyolc évvel ezelőtt a tudós püspök és valamikori kolozsvári, majd sárospataki teológiai professzor gyakorlati teológiai munkásságáról írt könyvet, amely már akkor jóval több volt, mint a Makkai-életmű e címben meghatározott területének vizsgálata, hiszen első fejezetében (a könyv közel egynegyedében) a teljes élet- és írói pálya megrajzolására vállalkozott. De több volt azért is, mert – hivatkozásainak tanúsága szerint – olyan szélességben és mélységben vizsgálta tárgyát, hogy az magában hordta szinte már a folytatást, a most megjelent kötetet is.

Ez az új kötet a „Válogatott Makkai-tanulmányok” alcímet viseli, s tizenkét tanulmányt tartalmaz, a Makkai-életmű különböző területeiről. Némelyekkel – rövidebb, a korábbi kötet központi témájához rendelt formában – már találkozhatott az olvasó, másokra itt először vetül a szerző reflektorának fénykévéje.

A könyv négy fejezete a pályakezdés időszakát, a Makkait pályája során ért „termékenyítő hatásokat”, a nemzetnevelő és misszióteremtő gondolkodó és püspök tevékenységét, s az irodalom (a költészet)

és a festészet tájaira pihenésül elkalandozó tudóst ismerteti meg az olvasóval, a függelékben pedig olvashatjuk Makkai 1945-ös népbíróági tárgyalásának iratait: a vádbeszédet, a terjedelmes védekezőiratot és két egykori hallgatója: Visky Ferenc és Adorján Gusztáv nyilatkozatát a „faji eszmék terjesztése” vádjával börtönbe vetett, végül a tudóstársadalom nyomására a vádak alól felmentett professzor védelmében.

Fekete Károly, mint egyháztörténész, Makkai szellemi hagyatékával kapcsolatos legfontosabb mondanivalóit nyilván első könyvében mondta el. De ezek az utóbb született tanulmányok – épp az említett témakörökbe bepillantást engedő mélyfúrásaikkal – elengedhetetlenek egy teljesebb Makkai-kép ismerete szempontjából.

Nem vállalkozom arra, hogy itt a könyvben található minden vonatkozással foglalkozzam – egy könyvbemutató keretében idő sincs erre – csak egy néhány vonatkozást szeretnék most kiemelni.

A huszonnyolc éves korában (1918 szeptemberében) már kolozsvári teológiai professzorrá kinevezett Makkai Sándor az I. világháborút megelőző, majd követő néhány év „teológiai rendszerváltásának” fontos szereplője volt. Az az időszak volt ez, amikor a magyarság történetének egy addig még soha át nem élt válsága közepette a református egyháznak meg kellett szabadulnia korábbi beidegződöttségeitől, s vállalnia kellett egyfelől a belső, lelki megújulást, másfelől – Trianon után Erdélyben – egy kisebbségivé vált nemzetrészmegmaradásának szolgálatát. Az erdélyi reformá-

tus egyház történetében a „vécsi szövetség” létrejöttének évei ezek, amikor – ahogy Fekete Károly könyvében írja – Makkai „az aktuális egyházi problémák sűrűjében tanított és a gyülekezetek iránti realitásérzékét megőrizve volt egyházkormányzó” (12–13. lap). Makkai maga pedig később így ítélte meg az erdélyi református egyház húszas évekbeli helyzetét, s a nemzedéke előtt álló feladatot: „...az intézményes és adminisztráló hivatalos egyházi szervezet önmagáért való életének napjai megvannak számlálva, a lelki missziói egyház kegyelmi ideje következik, s ezért az egyház nem lehet sem egy sérelmi nemzeti politika – bármilyen kitűnőnek látszó – cégjelzője és takarója, hanem az adott viszonyok között kell a rábízott nép életének lelki irányítója, mindennapi munkájának megszentelője, szenvedéseinek vigasztalója és a hitből fakadó szeretet tevékeny közösségébe szervezője legyen” (idézet a 13. lapon). A „vécsi szövetség” története – amelyről Fekete Károly két könyvében hiteles képet és fontos dokumentumokat találunk – mára már történelem, de megírásra vár még Tökés István 1989-ben kiadott könyve előzményeként a „romániai magyar református egyház élete” 1944 előtti évtizedeinek története, annak mérlegre tevése, hogy miként váltak a Makkai Sándor műveiben – de sokak példájában – megtestesült tanítások közösségeket megtartó erővé, kiváló professzorok, jeles teológuselmék nyomában, ama szerény közkatonáinak mindennapi szolgálatában, akik egy-egy kisközösségben váltották valósággá a „magunk revíziója”, a belmisszió programjait, hogyan is formálta ez a belső erjedés munkájuk nyomán a gyülekezetek életét, hogyan alakította az erdélyi reformátusság szellemét.

És mindez nem csak múltunk jobb megismerése szempontjából fontos. Azóta, hogy Makkai Sándor a fent idézettekét leírta, sok évtized múlt el. A magyarság – kisebbségben éppúgy, mint többségben – sok mindenben ment keresztül. De változatlanul – s talán ma mindennél jobban – érezzük azt, hogy a nemegyszer nélkülözhetetlen külsőségeken túl, mennyire fontos lenne az egyháznak „lelki irányító”-ként, „a hitből fakadó szeretet tevékeny közösségébe szervező”-ként működni ebben a mi mai világunkban, amelyben közösségként való megmaradásunkat kívülről és belülről új, korábban el sem képzelt veszélyek fenyegetik.

Fekete Károly egész fejezetet szentel új könyvében az „egyház és nemzet” fogalompár vonatkozásainak Makkai művében és nem véletlenül, hiszen a két világháború között különös aktualitása volt ennek a vonatkozásnak. A kisebbségivé vált erdélyi magyarság egyházainak szembe kellett nézniük azzal, hogy nem pusztán felekezeti, hanem magyarságmegtartó feladatot is el kell látniuk: iskoláik a felnövő nemzedékek számára az anyanyelvű műveltség egyetlen forrásává váltak. Ki kellett védeniük a román állam nem lankadó támadásait az egyházi iskolák ellen, ahol pedig ez már nem sikerülhetett, a templomnak kellett a magyarként való megmaradás iskolájává válnia. Makkai Sándor nemzedékének ugyanakkor szembe kellett néznie azzal is, hogy a kisebbségi jogvédelem igyekezetében háttérbe szorul az egyház igazi küldetése. Fekete Károly idézi ezzel kapcsolatban Tavasz Sándort, aki szerint „...míg e szellemi situációval a magyar nemzeti élet rendkívül sokat nyert, egyenesen a jövődjét nyerte meg, addig a magyar kálvinizmus, mint keresztyén kegyesség rendkívül sokat veszített, mert poli-

tikai missziója révén bensősége szenvedett kárt” (idézve a 95. lapon). Nyilván a kisebbségi magyarságra nehezedő politikai nyomással is magyarázható, de alapjában véve ezzel az idézett felismeréssel függ össze, hogy Makkai és vele egyképpen gondolkodó kortársai megfogalmazták a „nemzetnevelő gyülekezet” eszméjét, azt a célt, hogy – amint Makkai írta – „a lelki egyház... a politikai nemzetből lelki nemzetet neveljen, s a maga közösségében lelki impériumot gyakorolván kulturális, társadalmi és gazdasági téren is megteremtse a magyar reformátusság egzisztenciaközösségét” (idézve a 97. lapon), és ahogy a *Magunk revíziójában* fogalmazott: „Kisebbségi magyar nemzeti öntudatunk revíziója... két nagy lelki átalakulást kíván meg tőlünk: az egyik az, hogy a földi impériumhoz kötött magyarságot lelki magyarsággá tegyük magunkban; a másik azonban az, hogy az így fölszabadított lelki magyarságot ne tartsuk gyöngébbnek a külső impériumhoz kötött és attól is támogatott magyarságnál, és egyetlen atomját se alkudjuk el azért, mert így nehezebb...”, mert így önerőnkől kell magyarnak lenni.” (idézve a 98. lapon). Illyés Gyula „haza a magasban” – gondolatának előképét olvashatjuk ebben a néhány sorban, olyan gondolatokat, amelyeknek ismét csak különleges aktualitása van napjainkban.

Fekete Károly témaválasztását és érdeklődési körét tekintve természetesen a háttérben marad Makkai Sándor irodalmi munkásságának bemutatása. Már előző könyvében, Makkai élet- és pályaképét felvázolva kitért erre a területre is (eddig feltáratlan forrásokra építve foglalkozott a *Nem lehet* elő- és utóéletével, körülményeivel), most a *Termékenyítő hatások* c. fejezetben Reményik Sándorral való barátságát eleveinti fel, ismert versek és mai napig ismeretlen levéldokumentumok alapján. Filológiai szempontból is fontosak a „Tudatföltötti” c. Reményik-vershez kapcsolódó levelek, de még inkább Reményiknek az az 1934. márc. 6-i keltezésű levele, amelynek eddig csak a válaszdarabját ismertük a *Nem lehet* c. kötetből. Ebben a levélben idézi Makkai

fejére Reményik egy fiatal lány neki írott – egész más vonatkozású, aggódó – sorait: „Vigyázzon magára, Sándor bácsi! Soha, egy percig sem szabad elfelejtenie, hogy nem önmagáé, hanem Erdélyé. Nem szabad elfelejtenie, hogy az erdélyi fiatalság hite és ereje még nem saját magában van, hanem szellemi vezetőinek hitében és erejében.” És amit ehhez Reményik hozzáfűz: „Nem hiszed, Sándorom, hogy ez az üzenet mindnyájunknak szól, annak a bizonyos »levitézlett nemzedék«-nek?... És érzem az irtózatot végigfutni és borzongani a falakon, és a végső kétségbeesést az emberek hátán: Hát csakugyan, végérvényesen minden elveszett?” (idézet a 82. lapon).

Emellett a levél mellett száználmas általánosságokat tartalmaz csupán Makkai (korábról már ismert) válaszlevele, s egy cserbenhegyásos gázolással ér fel a *Nem lehet*, amelyben lépésének „magyarázatául” egész addigi kisebbségépítő munkáját tagadta meg. Reményik válasza (a *Lehet, mert kell*) már nem is neki, hanem a cserbenhagyott áldozatnak szól.

Fekete Károly könyvének egy önálló (*Művészetek vonzásában* címet viselő) fejezete főképp Makkai Sándor verseivel és képzőművészeti alkotásaival foglalkozik. Ezek a fejezetek az irodalmár számára is érdekesen egészítik ki róla alkotott eddigi képünket. Nyilván nem arról van szó, hogy Makkai mint költő, vagy mint festő bevonulna az irodalom- vagy a művészettörténet panteonjába. De szellemi arcképéhez ezek a vonások szintén hozzátartoznak: a még helyét kereső fiatalember első versesköte 22 éves korában (amelynek kritikái, és főképp nyilvánosságon kívüli visszhangja végképp elvették kedvét arról, hogy ezzel a Múzsával társalogni akarjon), kései, elsősorban önmagának írt versei életének válságos pillanataiban, s a képzőművészet vonzásában született festményei, grafikái, amelyekről maga írta: „...a rajz és a festészet, melyre sohasem tanítottak szakszerűen, nagy vigasztalása volt az életnek... hálás vagyok Isten iránt: sok szomorú és terhes óráim enyhületét szolgált ez a kedvtel-

sem”. A könyv mellékleteként közölt színes reprodukciók (egy kivétellel 1950-ből) egy meggyötört lélek önkifejezései is: Ady-portréja nem a *Magyar fa sorsa* költőjét, hanem inkább a kései versek vizionáriusát idézi, Reményikje tekintetéből az öngyötrő költő néz szembe velünk, egyik-másik tájképén van Gogh vonalvezetése köszön vissza.

Fekete Károly új könyve – íme – gazdagodása a Makkai-irodalomnak. S még sok olyan hivatkozás van meghúzódba lábjegyzeteiben, amelyek további kutatásra ösztönöznek.

Dávid Gyula
(irodalomtörténész, Kolozsvár)